

DR. LEO TANDRUP OG KR. ERSLEVS AFHANDLING »HISTORIESKRIVNING«

AF

POVL BAGGE

Redaktionen har bedt mig skrive hvad jeg mener om de steder i dr. Tandrups værk om Kr. Erslev (Ravn I–II, 1979), hvor han behandler Erslevs skrift fra 1911 og samtidig angriber min afhandling i Historisk Tidsskrift 1940 »Om historieskrivningens videnskabelige karakter. Nogle bemærkninger i anledning af Kr. Erslevs skrift »historieskrivning««. Begge afhandlinger har Kildeskriftselskabet 1979 udgivet samlet under titlen »Om historieskrivning og historieforskning«. Dr. Tandrups behandling af min gamle artikel og ikke mindst af Erslevs skrift er så urimelig, at et fyldigt genmæle forekommer mig stærkt påkrævet. Jeg henviser iøvrigt til Inga Flotos, Erling Ladewig Petersens og Carsten Staurs afhandlinger i Historisk Tidsskrift 1978, s. 112–182 og 372–378. Inga Floto har en indgående analyse af »Historieskrivning« med nye synspunkter.

Erslevs skrift er som de to Erslevkendere Poul Nørlund (i nekrologen i Historisk Tidsskrift) og Ellen Jørgensen fremhæver enestående i hans produktion — begge kalder det paradoksalt — men det var vor førende historiker der skrev i universitetets officielle festskrift. Derfor mente jeg at have ret til både at behandle skriftet for sig og at tage for gode varer som Erslevs mening på det tidspunkt hvad han skrev og ofte gentog med klare ord i det. Jeg er altså uenig med dr. Tandrup når han (f. e. Ravn II, s. 164 og 305 noterne) påstår at det fordi det er et kampskrift for historieskrivningens frihed ikke overalt kan dække Erslevs virkelige opfattelse. Den vil han finde i Erslevs mere »neutrale« skrifter. Men hans forsøg på at bevise det ved hjælp af det eneste samtidige skrift der kan komme i betragtning mislykkes, se nedenfor. Det andet »neutrale« skrift dr. Tandrup nævner, Historie (1921), er et optryk af en leksikonartikel fra 1898.

Jeg går ikke ind på dr. Tandrups kritik af min ensidigt emotionalistiske æstetiske opfattelse fra 1940, som jeg for længst har modificeret. Jeg vil navnlig drøfte et hovedpunkt i vor uenighed: Om jeg har ret i at Erslev sætter et skarpt skel mellem historieforskning og historieskrivning, eller om han vil hævde at der kun er en gradsforskel, hvad dr. Tandrup mener. Af pladshensyn lægger jeg titler bort og kalder »Historieskrivning« H.S., Erslevs »Historisk Teknik« (1911) H.T. Romertal henviser til Ravn I–II.

Det er svært at forstå at Tandrup for at støtte sine theser så tit fortolker Erslevs og min tekst sjusket og urigtigt, med mangelfuld logik og svigtende dømmekraft, og hver gang drager konsekvenser der forvansker Erslevs eller min mening. Eksemplerne nedenfor viser hvordan. Kursiveringerne på de følgende sider er alle Tandrups.

I indledningen til *Historieskrivning* (s. 11) skriver Erslev om de uacceptable konsekvenser hvis historieskrivningen som nogle teoretikere mener »fuldt og helt skal underordne sig historievidenskaben«. Erslev vil undersøge sagen og »til afslutning vende tilbage til spørgsmålet om hvorvidt historieskrivning helt falder sammen med historisk videnskab«. Af skønsomt udvalgte stykker fra disse sætninger komponerer Tandrup på en af de første sider i sit værk (I, s. 15), uden sidehenvisning til kilden, denne passus: »Kristian vilde imidlertid ikke, som påstået af Bagge og Clausen, indrømme et virkeligt *skel*, endsige et dybt skel, men blot pege på at historieskrivningen ikke »helt falder sammen med historievidenskab«, at den »ikke *fuldt og helt* skulde underordne sig historievidenskaben«, sådan som førende teoretikere ... krævede«. Spørgsmål er ved Tandrups behændighed blevet til svar, kursiveringen gør ordenes nye betydning mere troværdig i den ukritiske læsers øjne. Han må tro at Erslev kun fandt en ubetydelig forskel mellem historieskrivning og -videnskab. Det er en regulær citatforfalskning der vildleder læserne og forvansker Erslevs konklusion. Det er udgangspunktet for Tandrups mange vildfarelser.

II, s. 164 citerer Tandrup Erslevs første ord i *Historisk Tekniks* kapitel om slutninger til sjæleliv: »Med god grund sætter man som det højeste mål for historisk forskning at forstå de sjælelige rørelser der ligger bag ved alle menneskenes handlinger«. Af disse ord slutter Tandrup frejdigt, tilsyneladende uden at have læst hvad der i øvrigt står i kapitlet, at Erslev trods alt ikke vilde sætte »persontegningen« uden for videnskaben, hvad jeg mener han vilde. »Når han dog kunde påstå det i H.S., hang det sammen med at han her var på stridsstien«, skriver Tandrup. Men *Historisk Teknik* udkom iflg. 'Nordisk Boghandlertidende' for 8. juni 1911 samme dag som *Historieskrivning*, den 9. juni. (Venligst meddelt mig af Det Kgl. Bibliotek). Det gør det temmelig usandsynligt at Erslev kunde skrive det modsatte i *Historisk Teknik*. Det gør han heller ikke. I *Historisk Teknik* er der ikke tale om persontegning, altså skildring af en hel personlighed, men kun om slutninger fra en enkelt handling til motivet og andre slutninger til psykiske enkeltheder, slutninger der iflg. Erslev aldrig kan blive sikre. Og i *Historieskrivning* s. 22 ff. resumerer Erslev først hvad han siger i *Historisk Teknik* og kommer derefter til historieskriverens skildring af en hel personlighed; den er, siger Erslev, ligesom maleren Zahrtmanns skildring af Leonora Kristines personlighed, »udenfor videnskabens område«.

II, s. 326 er der et oplysende eksempel på Tandrups polemik. Iflg. Tandrup så Erslev »aldeles ikke« noget skarpt skel mellem historisk videnskab og historiemaleriet (altså historiske billeder à la Agnes Slott-Møller der omtales på samme side (H.S., s. 31) i anden forbindelse). Tandrup tager fejl, Erslev så skellet og skriver kun at historieforskerne ikke sætter et skarpt skel mellem skriftlige og billedlige kilder som Bayeux-tæppet. Ikke desto mindre benytter Tandrup i noten sin gale opfattelse til en insinuation. Han skriver: »Bagge undlader at nævne den her af Erslev opstillede lighed mellem historieforskningen og billedkunsten, en lighed der ikke passer ind i hans thesis«.

Den groveste behandling får Erslev i Tandrups gennemgang af det konkluderende kapitel i *Historieskrivning*, 'Historieskrivningens Selvstændighed'. Tandrup

citerer (II, s. 305, noten) Erslevs ord (H.S., s. 50) om at han har villet bryde en lanse for historieskrivningens frihed og derfor har været ensidig. Og Tandrup hævder at Erslevs følgende betragtninger viser at han kun finder gradforskelle mellem historieskrivning og forskning. Det er e.m.m. urigtigt. Jeg må derfor citere Erslevs betragtninger (H.S., s. 50 ff.).

Erslev bemærker først at han ensidigt har fremhævet ulighederne mellem de to historieformer fordi det var hovedsagen, og at jo ingen benægter at der også er lighed og slægtskab. Endvidere at man vist må indrømme at historieskrivningen også i vore dage har de ejendommeligheder han i det foregående har peget på. Så resumerer han de seks forskelle han har fundet. Jeg nummererer dem.

»1. Historieskrivningen stræber efter at gøre fortiden levende og anskuelig; men at afbilde virkeligheden er ikke videnskab (Rickert), og historievidenskabens mål er heller ikke at skildre men at forstå. — 2. Historieskrivningen vil især skildre det enkelte individ og den enkelte tildragelse, men det individuelle og »einmalige« ... går ikke sådan som helhed ind i videnskaben. — 3. ... Historieskrivningen kan så lidt få alt med hvad vi ved om fortiden som den kan indskrænke sig til hvad vi ved, og den kan derfor heller ikke videnskabeligt bevise hvad den udtaler«. — Det sidste er for Erslev et hovedpunkt. Han nævner som et krav til al videnskab: »Bevis hvad du siger!«, og han hævder at historieskriveren som regel end ikke kan oplyse om det træk han anfører »er helt sikkert, meget sandsynligt, rimeligt eller måske meget usikkert, noget der dog videnskabeligt set er den allerførste pligt« (H.S., s. 19, 26). — »4. Historieskriveren må for at nå sit mål anvende kunstneriske midler, som videnskaben intet har at gøre med. — 5. Historieskriveren vælger og vrager ud fra sit personlige stade, og historieskrivningen får derved et subjektivt præg der fjerner den fra videnskaben. — 6. Historieskriveren søger at påvirke alle sider af menneskesjælen (altså også følelseslivet). Videnskaben taler ene og alene til erkendelsen«.

Er alt dette kun gradforskelle? Erslev mener det åbenbart ikke. Han fortsætter med at sige at hvis man forsøger at overføre historieskrivningens ejendommeligheder på historievidenskaben når man til en bestemmelse af denne der ikke blot gør den til ganske enestående blandt videnskaberne, men fjerner sig fra alt hvad man tænker sig ved videnskab. Og han nævner igen det individuelle og einmalige som »det synes ugørligt at få ... ind i videnskaben«. Og på den anden side synes det lige så umuligt at få den faktiske historieskrivning ind under videnskaben. Erslev konkluderer da at man ærligt og redeligt må indrømme »at der ved siden af al lighed og slægtskab er en bestemt modsætning mellem historisk videnskab og historieskrivning«. Ene på denne måde kan man bevare begge historieformers selvstændige karakter og værdi (H.S., s. 53 f.).

»Naturligvis kan der ikke her drages en skarp grænse, knap nok i teori, sikkert ikke i praksis«, siger Erslev. Han forklarer at det ligger i den lighed og det slægtskab mellem de to historiekategorier der består ved siden af den bestemte modsætning. Erslev nævner kun at begge bygger på den kundskab om enkeltheder i fortiden der er resultat af kildekritikken og som ofte er videnskabeligt bearbejdede, samt at historieskrivningen »altid (vil) lade sig belære af hvad videnskaben får frem«. Det tillader naturligvis ikke en skarp afgrænsning af ligheden.

Intet af dette udelukker dog eksistensen af en historieskrivning med Erslevs kendetegn, og jeg synes at i teorien (som slutkapitlet hovedsagelig handler om) er det lykkedes ret godt for ham at afgrænse historieskrivningen ved hjælp af de seks punkter m. m. Det er klart at det i praksis er vanskeligere at sætte en skarp grænse. Når der mellem to fænomener i det virkelige liv er både modsætning og lighed, opstår der naturligt overgangsformer. Erslev kan have tænkt på forskellen mellem hans egen og A. D. Jørgensens historieskrivning; han siger at A. D. Jørgensen »blandt vort slægtleds historikere er den der mest er historieskriver i snævrere forstand« (H.S., s. 24 f. og 38). Men også i praksis er der en afgørende modsætning mellem Erslevs to historieformer, og først og fremmest den for ham fundamentale, at historieskriveren ikke beviser alt hvad han siger. Han opfylder ikke Erslevs første krav til videnskaben.

I min gamle afhandling har jeg brugt udtrykket »et skarpt skel« — formodentlig fordi jeg fandt Erslevs skelnen mellem videnskab og ikke-videnskabelig historieskrivning så afgørende (og fra mit eget synspunkt dengang og nu uholdbar). Jeg foretrækker nu »et skel« eller bedre Erslevs egne ord »en bestemt modsætning«. De holder fast ved det væsentlige i hans tankegang, at der både i teorien og i virkeligheden findes en historieskrivning som trods slægtskabet er afgørende forskellig fra videnskaben. Det er ikke blot en gradsforskel.

Se så hvad Tandrup, ikke uden tilsnigelser, får ud af Erslevs konklusion. Tandrup skriver (II, s. 320 f.): »Kristian (var godt) klar over at hans udviklings-tanke langt fra evnede at besejre relativismen, hvorfor han yderligere postulerede sin særprægede skelnen mellem den objektivt prægede forskning og den mere subjektive historieskrivning. Forskningen lå nær op ad objektivitetsidealet, selve forundersøgelsen, kildekritikken, var endog »fuldt ud videnskabelig«, skrev Kristian i *Historieskrivning*. Et øjeblik var han i sin iver for at overvinde relativismen endog færdig til at ville nægte historieforskningen ret til at beskæftige sig med det individuelle og »einmalige«, hvor det relative element var så stærkt, den skulde nøjes med det almenmenneskelige, almengyldige og overlade det einmalige til historieskrivningen. For beskæftigelsen hermed vilde ikke blot gøre historieforskningen »til ganske enestående blandt videnskaberne, men fjerne ... den fra alt hvad man tænker sig ved videnskab«. Og ved videnskab tænkte Kristian sig den sikre objektive viden, erhvervet ved en sikker kildekritisk metodik. Et øjeblik vilde han derfor postulere, — eller som han selv sagde have sine læsere til at »indrømme, at der ved siden af al lighed og slægtskab er en bestemt modsætning mellem historisk videnskab og historieskrivning«. For »ene på den måde kan man bevare historievidenskaben dens virkelig videnskabelige karakter«. Men øjeblikket efter opgav han igen postulatet: der kunde ikke drages en skarp grænse. Han opgav modsætningen, vidste godt at hans skelnen var yderst skrøbelig, at også historieforskningen beskæftigede sig med det individuelle, indrømmede i slutningen af skriftet at dette var et kampskrift«.

»Ved videnskab tænkte Kristian sig den sikre objektive viden«, skriver Tandrup. Han har glemt alt hvad Erslev har skrevet i *Historisk Teknik og Historieskrivning* om den usikkerhed der hæfter ved både kildekritikken og den egentlige forskning, der består i bearbejdelse af kildekritikkens resultater. »Nutidens

historievidenskab erkender at det ikke er ofte at man kan nå fuld vished, og den vil derfor overalt nøje angive med hvilken grad af sikkerhed vi kan opklare det ene eller andet i fortiden», skriver Erslev (H.T., s. 91). Tandrup ser endvidere bort fra at Erslev i hele *Historieskrivning* argumenterer for det han skriver i slutkapitlet. Det er derfor hverken postulat eller øjebliksindfald. Og jeg forstår ikke at en historiker med sin dømmekraft i behold kan tro at en af vort fags klareste hjerner var så forvirret at han det ene øjeblik påstod at der er en bestemt modsætning mellem de to historieformer, og det næste øjeblik benægtede at den er der. Hvis Tandrup havde læst nogle linier længere ned (på s. 54 i H.S.) vilde han have fundet beviset for at Erslev ikke opgav modsætningen. Der står: »*Historieskrivningen* vil efter hele sin karakter give både mindre og mere end den historiske videnskab, og dens ret dertil bør ikke underkendes«. Hvad det mindre og mere er kan man se i Erslevs seks punkter ovenfor. Det var hvad han ikke for et øjeblik siden men gennem hele skriftet havde argumenteret for.

Efter disse prøver på hvordan Tandrup læser sine kilder, bærer jeg med større sindsro hans »generelle« udokumenterede bebrejdelser mod mig — for at tillægge Erslev meninger som han aldrig har haft, for at tolke flere af de enkelte sætninger i *Historieskrivning* løsrevet fra helheden, og for at anvende en anden begrebsverden end Erslev (II, s. 305 noten). Som jeg har vist er det tre synder Tandrup selv begår.

Jeg må endnu tilføje en indrømmelse og et par berigtigelser. Jeg har på s. 364 en fejlcitering der af Tandrup (II, s. 310 noten) behandles med stor højtidelighed som om jeg bruger »en anden terminologi« end Erslevs. Jeg skriver at Erslev betoner den historiske undersøgelses fuldt ud videnskabelige karakter. Der står faktisk forundersøgelses, altså er det kildekritikken, siger Tandrup. Fejlen er imidlertid temmelig ligegyldig, da Erslev et andet sted (H.S., s. 13) kalder den historiske undersøgelse videnskab, og s. 18 taler om sin disputats som videnskab. Og den var i hvert fald en regulær historisk undersøgelse. II, s. 305 noten skriver Tandrup at jeg benægter at Erslev anerkender de discipliner hvis resultater kun er individuelt gyldige som videnskab. Det benægter jeg ikke, men jeg hævder med gode grunde, at Erslevs videnskabssyn som det kommer til orde i *Historieskrivning*, udelukker at han kan anerkende at »historieforskningens hovedformål er at redegøre for det individuelle og einmalige« (s. 377 ff.). S. 32 slutter han sig til Høffdings ord: Kunstneren søger over alt det individuelle, mens forskeren søger det for de individuelle fænomener fælles. Og Erslev skriver at *historieskrivningen* ligner kunsten, men altså ikke videnskaben, deri at den skal »skildre de enkelte tildragelser med tonen på hvad der skiller dem fra alle andre«. Jeg tilføjer at det viser i hvor høj grad hans videnskabssyn er dannet efter naturvidenskaben — men det kan naturligvis også være påvirket af positivismen. I øvrigt, at man søger det for de individuelle fænomener fælles betyder selvfølgelig ikke at man altid når sikre resultater.

Jeg skylder læseren og Tandrup den oplysning, at andet presserende arbejde har hindret mig i at læse mere af hans store værk grundigt end det jeg har skrevet om her. Jeg har dog ved at blade lidt i de to bind fundet passager som jeg syntes var tiltalende og interessante. Og jeg mener principielt at det kan være

frugtbart at behandle en forskers videnskabelige og menneskelige udvikling samtidig. Det er jo hvad dr. Tandrup har villet med sit værk.

Summary:

DR LEO TANDRUP AND KRISTIAN ERSLEV'S TREATISE ON
HISTORIOGRAPHY

In Langlois's and Seignobos's *Introduction aux études historique*, Seignobos maintained that historical syntheses like Mommsen's *Römische Geschichte* were chiefly works of art – specimens of *un genre littéraire*. Seignobos found the true historical scholarship in monographs and books of reference such as Pauly-Wissowa's *Realencyclopädie*. In 1911 this prompted the leading Danish historian, Kristian Erslev, to write his treatise on the writing of history (i.e. historiography in the sense *geschichtsschreibung* as distinct from historical research or *geschichtsforschung*). Despite the kinship between the two categories of historical writing, which Erslev calls obvious, he makes a great point of their differences. He emphasizes that the *geschichtsforscher* has to restrict his subject matter because the prime duty of a scientist is to prove everything he says. This the *geschichtsschreiber* (e.g. Mommsen) does not and cannot do. At the same time Erslev defends the freedom entailed in *geschichtsschreibung*. He says it gives the reader less, though in some respects more, than *geschichtsforschung*. Among the merits of *geschichtsschreibung* he underlines its ability to paint a vivid picture of the past and to move the reader in a way that scholarly historical research does not.

In a paper published in 1940 in the present review (and reprinted together with Erslev's treatise in a separate publication in 1978), Povl Bagge contends several of Erslev's views. In 1979 the historian Leo Tandrup published two volumes ("Ravn" I-II) dealing with Erslev's life and work. Here Leo Tandrup criticizes Povl Bagge's views, alleging that Erslev in reality only believed in a very slight difference between *geschichtsschreibung* and *geschichtsforschung*. In his subsequent rejoinder, Povl Bagge argues that Leo Tandrup's criticism is based on a series of misreadings and erroneous interpretations of Erslev's treatise and Povl Bagge's paper.